

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.21>**Руслан Капран,**аспірант кафедри адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

У статті проаналізовано навчальні, довідникові та наукові публікації, присвячені дослідженню джерел адміністративного права, їх визначення та системи. Констатовано наявність достатньої кількості наукових праць, присвячених дослідженню історико-правових передумов, що вплинули на появу нових джерел адміністративного права, натомість набагато меншу кількість публікацій щодо особливостей кожного елементу системи джерел адміністративного права. Вказується, що поява альтернативних (відмінних від традиційного розуміння джерел адміністративного права) підходів до формування системи джерел адміністративного права спостерігається лише в сучасний період.

Щодо досліджень тих чи інших аспектів джерел адміністративного права здійснюється таке узагальнення: а) визнання джерелами адміністративного права або лише певних нормативних актів, або закону загалом, із подальшим переходом до отождолення закону та права, тобто визнання джерелом права лише нормативних актів, які походять від держави (у працях учених дорадянського та радянського періодів); б) додання до традиційного переліку джерел окремих «нетрадиційних» джерел (щодо цього питання констатовано відсутність уніфікованості та системності в поглядах, які наявні в працях різних учених-адміністративістів у різні періоди); в) суттєве розширення системи джерел адміністративного права в сучасних навчальних та наукових публікаціях і сталість (традиційний підхід) у висвітленні цього питання в юридичних довідникових виданнях (словники термінів та енциклопедії). Наведено узагальнений аналіз змісту навчальних видань з 1999 р. по 2013 рр.: 1) у більш ранніх навчальних виданнях з адміністративного права тема, яка би висвітлювала джерела адміністративного права, часто окремо не виділяється, і лише характеризуються адміністративно-правові норми; 2) визначення джерел адміністративного права подається лише у зв'язку з актами правотворчості органів державної влади, що вміщують хоча б одне правило поведінки або цілком складаються з адміністративно-правових норм, якими регулюються відносини, що становлять предмет адміністративного права, як його розуміють у той чи інший період розвитку адміністративного права як галузі права. Джерела адміністративного права найчастіше визначають як зовнішні форми вираження. Відмінності у визначеннях пов'язані з більшим або меншим ступенем деталізації (наявність або відсутність конкретної вказівки на суб'єктів видання нормативних актів та наявності чи відсутності акцентування на уповноваженості відповідних суб'єктів; 3) поодинокі міркування щодо того, чи можна розширити традиційний перелік джерел адміністративного права (нормативний вимір) іншими джерелами. Зазначається про певний відхід від традиційного погляду на джерела адміністративного права лише в навчальних виданнях останнього десятиріччя. Наразі вже поширюється підхід, коли до джерел адміністративного права відносять національні джерела, міжнародні, неформалізовані джерела адміністративного права (норми природного права, загальні принципи права, звичаї, традиції та норми моралі), судові рішення (або судові прецеденти), до яких відносять рішення КСУ та ВС, ЄСПЛ та інших міжнародних судових установ. У наукових джерелах тривають дискусії щодо можливості віднесення до джерел адміністративного права доктрини, адміністративного договору та деяких інших.

Ключові слова: джерела адміністративного права, нормативні джерела, судовий прецедент, доктрина, «м'яке право» як джерело адміністративного права.

Постановка проблеми. Як вірно зазначено в наукових джерелах, попри наявність значної кількості наукових досліджень із проблематики джерел адміністративного права ця тема залишається актуальним напрямом наукових досліджень, зважаючи на постійний розвиток суспільних відносин та розширення сфери регулювання нормами адміністративного права (адже роз-

ширюється коло відносин, що становлять предмет адміністративного права) [1, с. 15]. Про спільність поглядів більшості науковців, але й наявність відмінних підходів на склад джерел адміністративного права зазначає і В.І. Курило [2, с. 30], а вже сам факт наявності відмінності в поглядах актуалізує потребу подальших наукових розробок задля вироблення певного уніфікованого підходу

до визначення та системи джерел адміністративного права.

Ознайомлення зі змістом навчальних, наукових та довідникових джерел, в яких розкривається проблематика джерел адміністративного права, дозволяє констатувати, що поява альтернативних (відмінних від традиційного розуміння джерел адміністративного права) підходів до її (системи) елементів спостерігається лише в сучасний період. З огляду на це лише в загальних рисах окреслимо той період історії, коли погляди на джерела адміністративного права були сталими, та зосередимось на більш детальному аналізі сучасного періоду, коли з'явилися, а згодом й набули ознак «масовості» (у сенсі збільшення їх кількості) праці з альтернативними поглядами на джерела адміністративного права. Оскільки предметом цієї публікації є історіографія наукового дослідження проблематики джерел адміністративного права, не будемо детально зупинятись на історичному аспекті питань формування формалізованих джерел адміністративного права, взявши за основу загально визнану (адже вона подається в навчальних та наукових джерелах та суттєво ніким не оспорюється), та охарактеризуємо лише зміни в поглядах учених-адміністративістів на систему джерел адміністративного права.

З відсутністю чіткого поділу на галузі права вчені дорадянського періоду, як зазначає С.М. Мойсак, як джерела права виокремлювали або лише певні нормативні акти, або закон загалом, звичай та судову практику, з подальшим переходом до ототожнення закону та права, тобто визнання джерелом права лише того, «що є продуктом та волею» держави. Нормативними джерелами саме адміністративного права в період становлення радянської влади є, наприклад, такі: постанови про наркомати, положення про ради губернських, повітових та заштатних міст, положення про сільські ради, тимчасові правила про службу в державних установах, Адміністративний кодекс УРСР (1927 р.) тощо. Увесь подальший розвиток джерел адміністративного права в радянський період пов'язаний із правотворчою діяльністю держави, що означає визнання єдиним джерелом права нормативно-правових актів [3, с. 476, с. 477].

Науковий аналіз питань джерел адміністративного права більш пізнього радянського періоду, коли вже спостерігався чіткий розподіл вітчизняного права за галузями, пов'язаний з дослідженням більш масштабного питання – «джерел права» загалом з виокремленням видів цих джерел, а початок приділення уваги на «галузевому» (адміні-

стративно-правовому) рівні пов'язується з прізвищами таких учених, як В.А. Власов, Ю.М. Козлов, А.Є. Луньов, С.С. Студенікін, Г.І. Петров, О.М. Якуба тощо. У сучасний період (починаючи з 2000 р.) зміну поглядів можна спостерігати з відмінним, порівняно з попередніми періодами, викладенням системи джерел адміністративного права в публікаціях як наукового, так і навчального змісту.

У першій групі (публікації наукового змісту) особливо слід відмітити публікації на рівні дисертаційних робіт, зокрема ґрунтовну наукову роботу О.В. Константія (2000 р. [4]). Результати своїх досліджень джерел адміністративного права загалом на рівні наукових статей та тез доповідей публікували В.І. Курило (2009 р. [2, с. 30–33]), С.М. Мойсак (2009 р. [3, с. 475–480]) О.Б. Черномаз (2013 р. [5, с. 247–250]), Ю.В. Цуркаленко (2018 р. [6, с. 179–184]) та інші науковці. Висвітленню особливостей окремих формалізованих нормативних та інших (ненормативних) джерел адміністративного права присвячені наукові публікації В.М. Шаповала (2000 р. [7, с. 13–15]), О.О. Томкіної (2005 р. [8]), Н.О. Рибалко (2009 р. [9]), О.Б. Черномаза (2015 р. [10, с. 204–210]), Р.Ю. Капинуса (2016 р. [11]), В.В. Решоти (2017 р. [12, с. 118–123]), Ю.В. Цуркаленко (2018 р. [13, с. 467–470]) та ін. Адміністративному договору, який в окремих сучасних наукових публікаціях інколи називають серед джерел адміністративного права, присвячено дисертаційну роботу К.К. Афанасьєва (2002 р. [14]). Натомість, попри велику кількість наведених та інших публікацій, майже в кожній з них висвітлюються лише певні аспекти проблематики, той чи інший різновид джерела, що свідчить про фрагментарність дослідження джерел адміністративного права. Також, як уже зазначалось вище, не сформовано ще певного уніфікованого підходу як до визначення поняття «джерела адміністративного права», так і до їх системи.

Метою статті є аналіз змін у наукових підходах до визначення як самого поняття «джерела адміністративного права», так і до системи цих джерел.

Виклад основного матеріалу. Про те, що існує певний більш-менш сприйнятний більшості науковців підхід, на наш погляд, свідчить факт його викладення в навчальних джерелах, адже саме за ними здійснюється підготовка майбутніх фахівців-юристів. Якщо дослідити зміст навчальних посібників та підручників з адміністративного права різних років видання, можна побачити загальну тенденцію відсутності вказівки на будь-які інші, крім нормативних, джерела адміністра-

тивного права, з доданням в окремих посібниках чи підручниках до них актів судових органів, і лише в останнє десятиріччя з'явилися навчальні видання, в яких наводиться альтернативний (відмінний від традиційного) погляд на систему джерел адміністративного права. Наведемо приклади характеристики джерел адміністративного права, яка продемонструє динаміку або статистику в поглядах науковців на це питання в різні роки. Акцентуємо, що наведені нижче приклади є прикладами тих навчальних джерел, які є доволі доступними, до них є вільний доступ у мережі Інтернет або в найбільших наукових бібліотеках. Звичайно, є й інші видання, але зважаючи на доволі обмежений доступ до їхнього змісту, навряд чи вони суттєво можуть вплинути на характеристику наявного стану відображення відповідної проблематики.

Узагальнений аналіз змісту навчальних видань з 1999 р. по 2013 рр. можна представити у вигляді таких висновків:

1) у більш ранніх навчальних виданнях з адміністративного права (див., наприклад, праці В.К. Колпакова (1999 р. [15]), А.Б. Агапова (2004 р. [16, с. 70-77])), тема, яка би висвітлювала джерела адміністративного права, часто окремо не виділяється, і лише характеризуються адміністративно-правові норми (тобто йдеться лише про нормативний аспект у галузі з акцентуванням на нормах та нормативно-правових актах);

2) визначення джерел адміністративного права подається лише у зв'язку з актами правотворчості органів державної влади, що вміщують хоча б одне правило поведінки або цілком складаються з адміністративно-правових норм, якими регулюються відносини, що становлять предмет адміністративного права, як його розуміють у той чи інший період розвитку адміністративного права як галузі права (див., наприклад, праці В.В. Богущького (2000 р. [17, с. 35-38]) та Н.Б. Писаренко (2010 р. [18, с. 52-54])). При цьому найчастіше джерела адміністративного права визначаються як зовнішні форми вираження норм адміністративного права (наприклад, у працях О.П. Альохіна, А.О. Кармоліцького, Ю.М. Козлова (2003 р. [19, с. 46-50])); в Академічному курсі з адміністративного права України (2004 р. [20, с. 141]); у працях Т.О. Коломоець (2008 р. [21, с. 10-11], 2011 р. [22, с. 20] та у співавторстві з П.С. Лютиковим та О.Ю. Меліховою (2012 р. [23, с. 14-15]); у працях С.Г. Стеценка (2008 р. [24]); С.М. Алфьорова, С.В. Ващенко, М.М. Долгополової, А.П. Купіна (2011 р. [25, с. 21]); В.К. Колпакова (2012 р. [26, с. 33-34]); А.А. Манжули (2016 р. [27, с. 24-27]) тощо).

У визначеннях джерел адміністративного права в наведених працях спостерігається більша або менша ступінь деталізації, яка пов'язується з наявністю або відсутністю у визначенні цього поняття конкретної вказівки на суб'єктів видання нормативних актів (перелічення конкретних державних органів та організацій, органів місцевого самоврядування) та акцентуванням на те, що відповідні акти мають бути прийняті в межах їхньої встановленої законодавством компетенції (уповноваженість відповідних суб'єктів) (див., наприклад [18, с. 52-54; 20, с. 141]), а в переліку джерел, які пропонуються у відповідних навчальних виданнях, згадуються, як правило, лише нормативні акти (наприклад [17, с. 35-38; 19, с. 46-50; 21, с. 10-11; 22, с. 20; 24; 25, с. 21; 27]). Крім національних нормативних актів, у джерелах перелічуються міжнародно-правові акти, ратифіковані країною (див., наприклад [20, с. 141]). До переліку джерел інколи додаються й акти судових органів (наприклад, у працях В.К. Колпакова (2012 р. [26, с. 33-34]) та у його працях у співавторстві з О.В. Кузьменко ([28, с. 41-42])). Щодо джерел, в яких згадується про акти судових органів як джерела адміністративного права, слід зазначити на дві варіації викладення відповідної позиції, коли в одних джерелах не пояснюється, чи всі акти і чи всіх судових органів є джерелами адміністративного права (див., наприклад [26, с. 33-34; 28, с. 41-42]), а в інших як такі джерела розглядаються не звичайні акти судових органів, а наводяться міркування про можливість чи неможливість розглядати судовий прецедент як джерело адміністративного права. Так, наприклад, В.Б. Авер'янов у 2006 р., зазначаючи про відсутність в юридичній літературі однозначних підходів до поняття «джерело права», коли найчастіше під ним розуміють зовнішню форму виразу загальнообов'язкових правил поведінки, насамперед правових норм, розмірковує про випадки судових прецедентів (зокрема, рішення КСУ, які мають загальнообов'язкову силу під час вирішення необмеженої кількості індивідуальних спорів, тобто фактично набувають нормативного характеру, адже тягнуть скасування нормативно-правових актів парламенту, Президента, КМУ, ВР АРК) і робить висновок про можливість розглядати їх джерелами права [29, с. 136]. Про можливість віднесення до джерел адміністративного права (крім системи нормативних актів) також і рішення КСУ у 2010 р. зазначала й Н.Б. Писаренко [18, с. 52-54];

3) поодинокі міркування щодо того, чи можна розширити традиційний перелік

джерел адміністративного права (нормативний вимір) іншими джерелами, про які давно зазначається в загальнотеоретичних джерелах. Так, наприклад, В.Б. Авер'янов ще у 2006 р. зазначав, що значення джерела права може мати і правовий звичай, але в Україні немає випадків прямого санкціонування державою правових звичаїв у сфері публічної адміністрації, оскільки вони вже давно трансформовані в норми чинного адміністративного права [29, с. 136]. Тобто вказане джерело не визнавалось ним як джерело адміністративного права, адже в підсумку він їх визначав як зовнішню форму встановлення і виразу адміністративно-правових норм (актів правотворчості державних органів та органів місцевого самоврядування, що прийняті в межах компетенції, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України) [29, с. 137]. У 2011 р. С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова та А.П. Купін згадують про такі джерела, як судовий прецедент, релігійні норми, правові звичаї, нормативний договір та правова доктрина, але лише в контексті того, що вони визнаються джерелами права в загальній теорії права [25, с. 21].

Приблизно десятиріччя тому почали з'являтися навчальні джерела, в яких пропонується відмінний від традиційного підхід до визначення поняття «джерела адміністративного права». Так, наприклад, Р.С. Мельник та В.М. Бевзенко (2014 р.) визначають джерела адміністративного права як юридичну основу діяльності суб'єктів публічної адміністрації з виокремленням формалізованих національних джерел адміністративного права, судових рішень, неформалізованих (європейських) джерел адміністративного права, судових рішень, неформалізованих (норми моралі, традиції, звичаї, правова доктрина) джерел адміністративного права [30, с. 89–108]. Такий розширений підхід до системи джерел адміністративного права Р.С. Мельник підтверджує й у подальших своїх публікаціях (див., наприклад [31, с. 110–146]). В.І. Курило, А.А. Манжула, С.В. Діденко, І.Г. Орловська, Р.С. Мкртчян у підручнику з адміністративного права, співавторами якого вони є (2018 р.), зазначають про подвійне розуміння цієї категорії – у матеріальному сенсі й у формально юридичному, зосереджуючись на формально юридичному його значенні (як зовнішньої форми вираження правових норм), щодо якого стверджують про те, що воно є найбільш зрозумілим й уживаним. Джерела адміністративного права вказані авторами визначають як засіб зовнішнього оформлення адміністративно-правових норм, який засвідчує їх державну

загальнообов'язковість (засоби, форми вираження й закріплення публічної волі), та відносять до них: 1) національні джерела; 2) міжнародні; 3) неформалізовані джерела адміністративного права (норми природного права, загальні принципи права, звичаї, традиції та норми моралі); 4) судові рішення (або судові прецеденти), до яких відносять рішення КСУ та ВС, ЄСПЛ та інших міжнародних судових установ [32, с. 51–52]. У підручнику, виданому у 2020 р., система джерел адміністративного права представлена національними (Конституція України, законодавчі акти) джерелами, міжнародними (юридичні акти ЄС, «м'яке право») джерелами; рішеннями судових органів (Практика ЄСПЛ, рішення КСУ та ВС) та неформалізованими квазиджерелами адміністративного права [33, с. 59–79].

Але і в цей найсучасніший період розвитку доктрини адміністративного права традиційний підхід залишається, адже наявні й інші навчальні видання, в яких: а) у висвітленні поняття «джерела адміністративного права» традиційно перелічуються лише нормативні акти та акти судових органів [34, с. 166–167]; б) джерела адміністративного права традиційно визначаються як зовнішні форми вираження адміністративно-правових норм і перелічуються лише нормативні джерела (див., наприклад, праці В.В. Доненка (2016 р. [35, с. 17]), А.А. Манжули (2016 р. [27, с. 24–27])), інколи – з доданням до нормативних джерел актів судових органів [36, с. 30–31]. Можна навести й приклади навчальних видань, в яких питанням джерел адміністративного права взагалі не приділяється увага (див., наприклад [37, с. 5–8]).

Окремо слід зазначити про таку групу видань, як довідникові (словники термінів, правові енциклопедії тощо) джерела. У них (навіть доволі сучасних, виданих в останнє десятиріччя) найчастіше фіксується саме традиційний погляд на джерела адміністративного права, коли ними визнаються лише зовнішні форми відображення адміністративно-правових норм з переліченням лише нормативних актів різної юридичної сили (див., наприклад: 2010 р. [38, с. 58], 2014 р. [39, с. 117–118], 2017 р. [40, с. 59–60]). І навіть у найсучасніших юридичних енциклопедичних виданнях, які є «згустком» наукових та загальнонавчаних уявлень про різні правові категорії та джерела адміністративного права, наразі не вказується однозначно про якийсь інший уніфікований підхід до таких джерел. Так само, як і в більшості навчальних джерел, що було продемонстровано вище, вказується, що «превалюючим для

вітчизняної адміністративістики є розуміння джерел адміністративного права як способів закріплення і зовнішнього вираження норм адміністративного права» [41, с. 295–296], тобто як «форми права», зазначаючи одночасно, що в загальнотеоретичній юриспруденції до джерел права відносять й «інші аспекти правового буття: правову свідомість (джерела в ідеальному зрізі); суспільні відносини, динаміка та властивості яких породжують необхідність виникнення правових норм (джерела в матеріальному зрізі); історичні пам'ятки права (джерела в історичному зрізі)». Вказується також на дві варіації виокремлення джерел: або шести джерел форм права (правовий звичай, прецедент, нормативний договір, нормативно-правовий акт, доктрина та релігійно-правові норми), або лише перших чотирьох [41, с. 295–296].

У другій групі (наукові публікації), навпаки, спостерігається чимало обґрунтувань розширення традиційного переліку джерел. У дослідженні питань джерельної бази адміністративного законодавства наразі спостерігається певне поживлення, що пов'язане зі зміною підходу до предмету адміністративного права загалом, а отже, і до системи джерел цієї галузі права та ролі окремих її складників. Доволі чітко простежується зростання інтересу науковців до джерельної бази галузі приблизно з 2000 року. Так, наприклад, В.І. Курило у своїй науковій праці, присвяченій системі джерел адміністративного права, зазначає про потребу масштабування підходів до системи джерел адміністративного права та пропонує включати до системи джерел галузі адміністративно-правові концепції та доктрини, адміністративно-правові акти, акти органів державного управління, акти судових органів, адміністративні договори й угоди, природне право, адміністративно-правові звичаї та адміністративно-правові прецеденти [2, с. 31, с. 32]. Щодо тих чи інших виокремлених вище елементів системи джерел адміністративного права спостерігаються дискусії. Зокрема, С.М. Мойсак не розглядає доктрину джерелом сучасного адміністративного права, обґрунтовуючи свою позицію відсутністю прямої норми Конституції України або іншого закону з вказівкою на це [3, с. 479], а В.В. Решота в одній зі своїх наукових праць (2018 р.) підсумовує, що з юридичної точки зору немає підстав розглядати адміністративні договори як окреме джерело адміністративного права, адже вони не є загальнообов'язковими, не є нормативними, не визначають прав та обов'язків інших (ніж сторони договору) суб'єктів, тобто не відповідають усім ознакам джерел

права, а отже, суди не можуть застосовувати їх як нормативну підставу обґрунтування своїх рішень [42, с. 129]. Такі ж дискусії наявні й щодо інших вказаних вище джерел, кожне з яких заслуговує окремих, присвячених окресленню притаманної їм специфіки, досліджень та відповідних публікацій. Можна констатувати також наявність доволі значної кількості наукових публікацій, присвячених дослідженню особливостей тих чи інших нормативних джерел адміністративного права, починаючи від Конституції України, продовжуючи іншими законодавчими та підзаконними актами, закінчуючи місцевим рівнем суб'єктів видання нормативно-правових актів.

Висновки

Отже, аналіз навчальних, довідникових та наукових публікацій, в яких характеризуються джерела адміністративного права, виявив, що довгий час навчальні видання або взагалі не присвячували належної уваги цій темі, або «трансливали» лише традиційний підхід, за яким джерелами адміністративного права визнавались лише нормативні акти, у складі яких наявні адміністративно-правові норми. Демократизація суспільства, серед іншого, мала й такий позитивний наслідок, як усвідомлення потреби зміни такого одностороннього підходу, адже це значно знижувало можливість захисту прав людини. Саме з усвідомленням цього факту пов'язана подальша тенденція розширення в наукових, а згодом – й у навчальних джерелах, переліку складників системи джерел адміністративного права, коли до традиційного підходу, започаткованого ще радянською доктриною адміністративного права, за яким джерелами цієї галузі визнавались лише нормативно-правові акти держави (закріплення в такій формі надавало їм ознак загальнообов'язковості), доданням у подальшому до цих джерел актів судових органів з подальшим поступовим розширенням системи джерел адміністративного права, складники якої запозичувались із загальнотеоретичних наукових публікацій та доктрини міжнародного права (в частині актів «м'якого права»). Наразі слід констатувати незавершеність дискусії щодо складу системи джерел адміністративного права, адже в сучасних виданнях спостерігається як звужений підхід (лише нормативні акти, подекуди з доданням до них і актів судових органів), який справедливо називають застарілим та таким, що не відповідає сучасним реаліям концепції джерел адміністративного права, це так зване «неорадянське» розуміння [13, с. 467], так і доволі широкий підхід до системи таких

джерел, щодо складників якої продовжуються наукові дискусії. Можна стверджувати про тенденцію формування певної уніфікації поглядів учених-адміністративістів у частині окремих елементів цієї системи, адже все більше схожих поглядів фіксується саме у навчальних виданнях з адміністративного права, за якими й навчаються майбутні юристи. Найбільш консервативними досі залишаються юридичні довідникові (словники термінів, енциклопедії) видання, в яких переважає традиційний (застарілий) погляд на систему джерел адміністративного права.

Список використаних джерел:

1. Лутчин У.А., Мельник Р.С. «М'яке» право в системі джерел адміністративного права. *Сучасні виклики українського права у контексті європейської інтеграції*. 2016. № 1 (1). С. 15–18.
2. Курило В.І. Про систему джерел адміністративного права України. *Юридичний вісник*. 2009. № 2 (11). С. 30–33.
3. Мойсак С.М. Становлення джерел адміністративного права. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 38. С. 475–480.
4. Константи́й О.В. Джерела адміністративного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2000. 19 с.
5. Чорномаз О.Б. Джерела адміністративного права: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми сучасного адміністративного права*: матеріали круглого столу (22 берез. 2013 р.). Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2013. С. 247–250.
6. Цуркаленко Ю.В. Джерело сучасного адміністративного права: проблеми розуміння та способи їх вирішення. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 179–184.
7. Шаповал В.М. Конституція України як форма адміністративного права. *Право України*. 2000. № 1. С. 13–15.
8. Томкіна О.О. Акти Кабінету Міністрів України: теоретичні засади видання та реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 21 с.
9. Рибалко Н.О. Адміністративно-правові аспекти діяльності Президента України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 20 с.
10. Чорномаз О.Б. Акти Кабінету Міністрів України у системі джерел адміністративного права України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. С. 204–211.
11. Капінус Р.Ю. Акти глав держав як джерела адміністративного права: монографія. Київ: Юридична думка, 2016. 179 с.
12. Решота В.В. Акти Президента України як джерела адміністративного права України у судовому правозастосуванні. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Volume 4. Issue 3. С. 118–123.
13. Цуркаленко Ю.В. Акти судових органів у системі джерел адміністративного права як потреба сучасності. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро, 15.03.2018. С. 467–470.
14. Афанасьєв К.К. Адміністративний договір як форма державного управління (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 19 с.
15. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 733 с.
16. Агапов А.Б. Административное право: учебник. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2004. 932 с.
17. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / Ю.П. Битяк та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.
18. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.) та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.
19. Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право: учебник. Москва: ИКД «Зерцало-М». 2003. 608 с.
20. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. колегія В.Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.
21. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т.О. Коломоець. Київ: Істина, 2008. 457 с.
22. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
23. Адміністративне право України: підручник. Вид. 2-ге, змін. і доп. / за заг. ред. Т.О. Коломоець. Київ: Істина, 2012. 528 с.
24. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2008. 624 с.
25. Адміністративне право. Загальна частина: навчальний посібник / С.М. Алфьоров та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
26. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. В.В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
27. Манжула А.А. Конспект лекцій з дисципліни «Адміністративне право. Адміністративна відповідальність». Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 111 с.
28. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
29. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навчальний посібник / за заг. редакцією Р.О. Куйбіди, В.І. Шишкіна. Київ: Старий світ, 2006. 576 с.
30. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.

31. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 308 с.
32. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
33. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової; Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
34. Коломоєць Т.О., Колпаков В.К. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України» : навчальна лекція. Київ : Ін Юре, 2014. 240 с.
35. Доненко В.В. Конспект лекцій з дисципліни «Адміністративне право» для студентів факультету заочного навчання цивільних осіб. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 444 с.
36. Співак М.В. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Адміністративне право». Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2016. 218 с.
37. Серета В.В., Назар Ю.С., Костовська К.М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях) : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 300 с.
38. Словник базової термінології з адміністративного права : навчальний посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ : Істина, 2010. 240 с.
39. Адміністративне право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2014. 520 с.
40. Службове право : словник термінів. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 340 с.
41. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 5: Адміністративне право, 2020. 960 с.
42. Решота В.В. Адміністративні договори в системі джерел адміністративного права України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 4. Том 29 (68). С. 126–130.

Ruslan Kapran. Historiography of research on the problems of sources of administrative law

The article analyzes educational, reference and scientific publications devoted to the study of sources of administrative law, their definitions and systems. It is stated that there is a sufficient number of scientific papers devoted to the study of historical and legal preconditions that influenced the emergence of new sources of administrative law, instead, a much smaller number of publications on the specifics of each element of the system of sources of administrative law. It is pointed out that the emergence of alternative (different from the traditional understanding of the sources of administrative law) approaches to the formation of a system of sources of administrative law is observed only in the modern period. Regarding the research of certain aspects of the sources of administrative law, the following generalization is made: a) recognition as sources of administrative law or only certain normative acts, or law in general, with the subsequent transition to the identification of law and law, ie recognition as a source of law only normative acts originating from the state (in the works of pre-Soviet and Soviet periods); b) adding to the traditional list of sources of individual "non-traditional" sources (on this issue, it is stated that there is a lack of uniformity and systematization in the views that are available in the works of different scholars-administrators in different periods); c) significant expansion of the system of sources of administrative law in modern educational and scientific publications and consistency (traditional approach) in the coverage of this issue in legal reference books (dictionaries of terms and encyclopedias). A generalized analysis of the content of educational publications from 1999 to 2013 is given: 1) in earlier educational publications on administrative law, the topic that would cover the sources of administrative law is often not singled out, and only characterized by administrative law; 2) the definition of sources of administrative law is submitted only in connection with acts of law-making of public authorities that contain at least one rule of conduct or consist entirely of administrative law, which regulates the relations that are the subject of administrative law. Sources of administrative law are often defined as external forms of expression. Differences in definitions are related to a greater or lesser degree of detail (the presence or absence of a specific reference to the subjects of the issuance of regulations and the presence or absence of emphasis on the powers of the relevant subjects); 3) individual considerations as to whether it is possible to expand the traditional list of sources of administrative law (normative dimension) to other sources. Currently, the approach is widespread, when the sources of administrative law include national sources, international, informal sources of administrative law (norms of natural law, general principles of law, customs, traditions and norms of morality), court decisions (or court precedents), which include decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court, the European Court of Human Rights and other international judicial institutions. Scientific sources continue to discuss the possibility of referring to the sources of administrative law doctrine, administrative agreement and some others.

Key words: sources of administrative law, normative sources, court precedent, doctrine, "soft law" as a source of administrative law.

